

Nejlepší strategií je zdravá krajina

Sedmá generace, 25. 8. 2020

Rubrika: | TÉMA Stačilo pár popršených týdnů, aby se sucho, v poslední době jeden z nejdiskutovanějších problémů české krajiny, začalo vytrácet z veřejné debaty. Bude se jím někdo systematicky zabývat i po deštivém začátku léta?

„Tůně. A. Mokřady.“ — „Betonový přehradý!“ V polovině května obletěl meme s Joeym a Phoebe ze seriálu Přátelé sociální sítě, a to v reakci na seznam lokalit pro možnou výstavbu jednatřiceti přehrad zveřejněný ministerstvem zemědělství. Na zprávu vzápětí zareagovala řada expertů s varováním, že stavba vodních nádrží problémy se suchem v Česku nevyřeší.

Například krajinářská architektka z ČVUT Klára Salzmán pro Aktuálně.cz uvedla, že jde o neefektivní a neekonomické řešení, od kterého se ve vyspělých státech upouští. Ekologický aktivista Jan Beránek označil v komentáři pro Deník Referendum přehradu jako primitivní a zastaralý nástroj v boji se suchem, který zničí zachovalá údolí a nijak nevyužije jejich potenciál přirozeně zadržovat vláhu a posilovat odolnost krajiny. Vzhledem ke stále aktuálnějšímu problému sucha vyvolávají takové zprávy otázku: Odkud se nápad na stavbu přehrad vzal? Co dalšího stát v boji se suchem dělá? A má vůbec nějaký plán?

Ode zdi ke zdi

Odpověď zní: Ano, má. Už téměř tři roky. Oficiálně se jmenuje

Koncepce na ochranu před následky sucha pro území České republiky

a stanovuje si tři hlavní strategické cíle: zvýšit informovanost o riziku sucha, udržet rovnováhu mezi vodními zdroji a potřebou vody napříč sektory a zmírňovat dopady sucha na ekosystémy. K naplnění těchto cílů sestavili autoři koncepce seznam opatření seřazených v pěti tematických pilířích: vytvoření informační platformy o suchu, rozvoj vodních zdrojů, snížení následků sucha v zemědělství, zvýšení retenční a akumulární schopnosti krajiny a zodpovědné hospodaření napříč sektory.

„Nové víceúčelové přehradní nádrže“ jsou tedy jen jedním z desítek opatření zmíněných v koncepci, která nezapomíná ani na potřebu obnovovat přirozené vodní prvky v krajině, tedy zmiňované mokřady, ani na nutnost omezovat umělá hnojiva a pesticidy z důvodu ochrany kvality vody. Sama koncepce navíc upozorňuje, že přehrady jsou „ze své podstaty technicky, ekonomicky a časově náročné stavby s negativními vlivy na životní prostředí“ a měly by se stavět pouze tam, kde budou představovat „jediné dostatečně efektivní řešení nedostatku vody“. Zástupci zpracovatelského týmu koncepce navíc dodávají, že nekonceptní výstavbu nádrží nepodporují. Zdůrazňují, že umístění nové vodní nádrže je třeba posuzovat individuálně a její stavbu skloubit s opatřeními na podporu krajiny a změnami v zemědělství, to znamená provést ucelenou změnu managementu povodí vodního toku.

Proč se tedy ocitly v ohnisku zájmu zrovna ony vodní nádrže? Částečně to vysvětluje prohlášení ministra zemědělství Miroslava Tomana v tiskové zprávě z května letošního roku: „Naprostou souhlasím, že stav půdy a krajiny je pro zadržování vody nezbytný, ale takové vody se nenapijeme. Proto musíme mít i velké nádrže, které zajistí zásobování pitnou vodou při několikaměsíčním suchu. S ohledem na vývoj klimatické změny se nemůžeme soustředit jen na jednu část, ale musíme dělat vše současně. Boj se suchem je komplexní záležitostí.“

„Na první část se ovšem zapomínat nesmí, bez onoho komplexního přístupu se může stát, že se na suchu ocitnou i samotné přehrady,“ říká Radim Tolasz, klimatolog a meteorolog z Českého hydrometeorologického ústavu. „Přehrada není hlavní opatření proti suchu, přehrada jen usnadní

adaptaci na sucho. Pokud však necháme vodu rychle odtékat, tak bude chybět i v ní,“ dodává. Obnova mokřadů, remízků i zmenšování rozsáhlých zemědělských ploch jde navíc nejen podle Tolasze jen velmi pomalu. Ne všichni politici pochopili, že změna klimatu se nezakládá na víře, ale na tvrdých datech. „Někteří pořád věří, že se nic neděje, žádné ničení přírody nevidí a fosilní paliva považují za nezbytnost.“

Potřebu celostního přístupu ke krajině vyzdvihuje také Jan Hradecký, geomorfolog, geoekolog a děkan Přírodovědecké fakulty, se kterým se setkáváme v jeho kanceláři na Ostravské univerzitě. Přehrady považuje za nešťastné řešení. „Údolní nádrž je jakýmsi všelékem, který odráží technicistní řízení státu. Když jsou v Česku povodně, slyšíme, že musíme stavět údolní nádrže. Když se objeví jiný dopad klimatické změny, sucho a nedostatek vody, opět slyšíme, že musíme stavět údolní nádrže. Obecně mi na přístupu v České republice vadí, že jdeme ode zdi ke zdi. Sucho je bezesporu velmi rizikovým projevem, výstavba nádrží však není jediným lékem. Základem je zdravý ekosystém a zdravá krajina.“

Sucho od roku 2014

Ministerstvo životního prostředí začalo nedostatek vody v krajině řešit v reakci na významné epizody sucha z přelomu let 2013 a 2014. Ministr Richard Brabec tehdy vytvořil pracovní skupinu SUCHO, která se záhy spojila s již existující pracovní skupinou ministerstva zemědělství zabývající se problematikou povodní. Vznikla tak meziresortní komise VODA-SUCHO se dvěma orgány — výkonným, skládajícím se ze zástupců převážně státních institucí, a poradním, ve kterém se scházejí i odborníci z univerzit a dalších organizací.

Kdo zde naopak chybí, jsou zástupci občanské společnosti a neziskových organizací, na což upozornil Tomáš Tožička z Diakonie České církve evangelické. „Je škoda, že při přípravě koncepce nebylo využito zkušeností se spoluúčastí organizací občanské společnosti, firem i akademické sféry,“ uvedl pro Ekolist. Mandát komise je momentálně stanoven do roku 2022 a mezi její úkoly patří mimo jiné dohlížet na plnění opatření zahrnutých v koncepci a navrhnout nová opatření na základě současné hydrologické situace.

V souladu se svými povinnostmi zpracovala loni komise poziční zprávu, ve které zjišťovala, jak se Česku daří koncepci naplňovat. Výsledek není zrovna uspokojivý. Podle autorů nedochází k dostatečnému posunu v plnění strategických cílů, nedaří se uskutečňovat technická opatření, realizují se především opatření měkká. K tomu do značné míry přispívá nejen neexistující harmonogram plnění jednotlivých opatření a návazný finanční plán, ale i zastaralá legislativa, jež často ani neumožňuje jednotlivé kroky koncepce provádět, a zpožďuje tak realizaci některých projektů.

S problémem chybějící legislativy souhlasí i tajemník meziresortní komise Tomáš Hrdinka z Výzkumného ústavu vodohospodářského T. G. Masaryka. Co podle něj k řešení problematiky sucha paradoxně nechybí, jsou finanční prostředky. „Realizace opatření je vázána na dotační tituly. Příprava projektů vázne především u samosprávných celků, které nemají potřebné znalosti či projektové manažery, kteří by projekty byli schopni připravit,“ vysvětluje.

Jan Hradecký vidí zásadní problém v oblasti strategického řízení státu a existenci dvou ministerstev. „Zatímco se ministerstvo životního prostředí zabývá revitalizací vodních toků, ministerstvo zemědělství je neustále upravuje a napřimuje. Tento dvojí přístup je neuvěřitelně nekonceptní a neekonomický. Zástupci obou ministerstev však často nenalézají společnou řeč.“ Jako příklad takového jednání uvádí Hradecký záměr postavit údolní nádrž Skalička na řece Bečvě. Tu se podle jeho slov kdysi podařilo vrátit do původního koryta, stala se z ní oáza, do které se vracejí zvířata. Povodí Moravy se však před pár lety rozhodlo přivést plán výstavby

nádrže opět k životu. Jako důvod už neuvádí jen ochranu před povodněmi, nově zmiňuje i potřebu zadržovat vodu v krajině. „Problémem Česka je, že nebereme v úvahu více variant. Děláme jen to, co už umíme — napřimovat koryta a vršit hráze,“ shrnuje Hradecký.

Ročně necháváme odtéct deset miliard

S nápravou problému absentující legislativy by podle autorů poziční zpráva mohla pomoci novela vodního zákona a protierozní vyhláška, jejímž smyslem je stanovení limitu pro roční ztrátu ornice na hektar zemědělské půdy. Ministerstvo životního prostředí ji připravilo už v roce 2017, po dohodě s ministerstvem zemědělství však stanovilo její platnost až na začátek roku 2021. Každým rokem přitom zemědělská půda vlivem eroze přichází o přibližně jednadvacet milionů tun ornice, což má za následek škody ve výši až deset miliard korun.

Liknavý přístup ministerstva přitom nelze vysvětlit intenzivní prací na zkvalitnění obsahu vyhlášky. Naopak se objevilo podezření, že za zdlouhavým projednáváním stojí lobbistická činnost Agrární komory, která patří mezi členy meziresortní komise. V rozhovoru pro Echo24 to uvedl správce CHKO Český ráj Jiří Klápště. Viceprezident Agrární komory Bohumil Belada v rozhovoru Českého rozhlasu naopak zdůraznil, že údaje týkající se eroze považuje za přehnané, a ztrátu ornice popsal jako druhotný jev způsobený nedostatkem organické hmoty v půdě, který lze řešit intenzivnějším chovem dobytka.

Takové prohlášení je však příliš zjednodušující a zavádějící. Radim Tolasz souhlasí, že dobytek do české krajiny patří, přesto považuje za jednoznačnou příčinu vodní eroze nevhodné hospodaření na zemědělské půdě. Rovněž upozorňuje, že záleží, o jakém způsobu chovu se bavíme. „Důležité je správně prolnout živočišnou a rostlinnou produkci. Velkochovy s krmivem dovezeným přes oceán u nás nepotřebujeme.“ Podle Jana Hradeckého by více než nová vyhláška pomohlo narovnání vztahu zemědělců k půdě. Současné nastavení je totiž dostatečně nemotivuje ke zvyšování její kvality, která je pro schopnost zadržování vody klíčová.

Ústavní právo na vodu?

Začátkem příštího roku by měla vstoupit v platnost i druhá zmiňovaná legislativní změna, tedy novela vodního zákona, která počítá s vytvářením krizových plánů pro případ nedostatku vody. Za jejich tvorbu a aktualizaci by měly zodpovídat krajské úřady ve spolupráci se správci povodí a Českým hydrometeorologickým ústavem, obdobný plán by měl vzniknout i na národní úrovni. Na základě zákona by mohly krajské nebo státní komise vyhlásit stav sucha, a v nejkrajnějším případě dokonce krizový stav.

Vláda novelu schválila v červenci loňského roku, k prvnímu čtení v Poslanecké sněmovně se ovšem dostala teprve letos v lednu. Než se tak stalo, označil ji ministr Brabec za jeden ze svých největších úspěchů uplynulého roku. I přes vzletná slova o důležitosti novely ji však zákonodárci dosud neschválili. Poslanci z klubu Starostů a nezávislých proto svolali v červnu tohoto roku mimořádnou schůzi, kde chtěli akutní stav sucha řešit. Mimo vlastní úpravy vodního zákona představili vybraní poslanci z různých klubů také návrhy na ústavní ochranu vody a na právo na pitnou vodu. Diskuse o změnách v Ústavě je nyní odložena na září.

Přestože zní slova ústavní ochrana vody líbivě, nevhodná podoba zákona by mohla umožnit naplňování i těch opatření, která nejsou bezprostředně nutná, či naopak mohou krajině škodit. Profesor ústavního práva Jan Kysela v článku pro týdeník Respekt upozornil, že podoba ústavního zákona, jak byla dosud diskutována, by mohla za „výsostný veřejný zájem“ označit i výstavbu vodních děl, jako jsou právě vodní nádrže či přehrad. Souhlasí s ním i Petr Svoboda, advokát v oblasti ochrany životního prostředí, který ve zmíněném článku varuje, že velké developerské skupiny by s posvěcením státu mohly získat příležitost k budování přehrad na

